

MƏMMƏD ARAZIN POEZİYASINDA TƏBİƏT

İndiki dövrə yetişməkdə olan gənc nəslin ekoloji təbiyəsi bəşəriyyətin qarşısında duran qlobal problemdir. Ekologiya ilə bağlı əksər sənədlərdə ətraf mühitin mühafizəsinin əhəmiyyəti və ekoloji təbiyə məsələlərinin hətta məktəbəqədər dövrən başlayaraq həyata keçirməyin vacibliyi öz əksini tapır. Ona görə də gələcək nəslin ekoloji ruhda təbiyə olunması uşaqların ən kiçik yaşlardan başlayaraq təbiyə olunmasını tələb edir.

Ekoloji təbiyənin mühüm vəzifələrindən biri uşaqlarda və gənclərdə təbiətə, ətraf mühitə məhəbbət və rəğbət hissi yaratmaq, onları yaş səviyyələrinə uyğun onun mühafizəsində durmağa hazırlamaqdır. İkincisi, ekoloji təbiyə gənc nəsildə ekoloji baxışların və mühakimənin yaradılmasına kömək göstərməlidir. Üçüncüsü, ekoloji təbiyə uşaqlara ekologianın müxtəlif sahələri üçün bilik, bacarıq və vərdişlərə yiyələnməkdə kömək olmalıdır.

Yuxarıda deyilən vəzifələrin həyata keçirilməsində şair və yazıçılarımızın əsərlərinə müraciət etməyi, poeziyanın ekoloji təbiyədə vacib rol oynamığını ilk plana çəkməyi məsləhət bilirəm. Bu baxımdan Xalq şairimiz Məmməd Arazın əsərlərinə müraciət etməyi və şairin bir vətəndaş kimi bu məsələyə münasibətini araşdırıb, oxuculara təqdim etməyi vacib sayıram.

Məmməd Arazın poeziyasını təhlil etməzdən əvvəl akademik Budaq Budaqovun şair haqqındaki qeydlərini oxucuların nəzərinə çatdırmaq istəyirəm.

Akademik Budaq Budaqov Məmməd Arazın yaradıcılığı haqda belə demişdir: "Məmməd Arazın bəzi opponentləri tez-tez təkrar edirdilər ki, Məmməd ədəbiyyatçı deyil, coğrafiyacıdır. Bəli, Məmməd Araz coğrafiya ixtisası üzrə ali tehsil alıb. Men isə coğrafiyadan başqa elə bir ixtisas tanımırıam ki, o, Yer kürəsinin bütün sferalarının — atmosferin, litosferin, hidrosferin, biosferin sintezini özündə cəmləşdirsin. Savadlı coğrafiyacının təfəkküründə Yer kürəsinin dağları qatarlanıb gedir, okeanlar dalgalanır, atmosfer prosesləri cövlən edir, təbiətin kortəbii hadisələri ətraf mühiti dağdır, demoqrafik problemlər, dünyanın siyasi durumu, əhalinin coğrafi yerləşməsi, artımı və bütün bunların nəticəsində qlobal ekoloji problemlər yaranır".

Coğrafiyanın təfəkkürü tutumludur, dərindir, genişəcmlidir, coxsahəlidir. Bu səbəbdən də Məmməd Araz yaradıcılığında təbiət-cəmiyyət problemi diqqətəlayiq yer tutur. Məmməd Araz ayrı-ayrı proseslərin və təbii komplekslərin əmələ gəlməsini, inkişafını, qarşılıqlı əlaqəsini son həddə ixtimai-siyasi proseslərlə qovuşduraraq onları böyük ustalıqla şeirə gətirir.

Məmməd Araz Vətənimizin dağ yamaclarında müxtəlif səbəblərdən yaranmış qayalarının hər birini vətən keşyini çəkən qəhrəman əsgərə, qayaları bütövlükdə vətəni qoruyan güclü orduya bənzədir. O, müdrik bir şair, görkəmli bir mütəfəkkir səviyyəsinə qalxaraq deyir ki, vətən daşı olmayıandan, olmaz ölkə vətəndaşı. Məmməd Arazı bu fikrə gətirən təbiətin bir parçasıdır, başqalarına adı görünən daşdır. Biz şairin şeirlərini oxuyarkən, orada elə bir fikir ümumiləşməsinə, poetik duyğuya rast gəlirik ki, o fikirləri ancaq təbiəti, ekoloji problemləri, demoqrafik prosesləri yaxşı bilənlər şeirə gətirə bilər.

Məmməd Araz çox böyük şair ustalığı ilə təbiəti ürəyə bənzədir və bununla ürəyin böyüklüyünü, davamlılığını və tutumlu luq dərəcəsini poetik ustalıqla tərənnüm edir.

Ürəkdə Ay doğur, Gürəş də batır:

Göy qopur, ildirim çaxır ürəkdə.

Tufan da hayqırır, sükut da yatır,

Alov da, Gürşad da yağır ürəkdə...

Başqa bir şeirində: Bir parça buluda bir dəniz yükü... deməkələ şair dənizlərin buludlardan yağış və qarlardan qidalanlığını və ya dəniz yükünü buludların özlərində bir məkanan dan başqa məkana daşıdığını açıqlayır. Şairin fikrincə:

Təbiət özü də bir kitabxana,

Hər dərə məktəbdür, hər dağ müəllim.

Təbiətin kitabı əsrlər boyu müdriklər tərəfindən oxunmuş, oxunur və oxunacaqdır. İnsan təbiətdən dərs ala-ala onun qanunlarını da aşkarlayır.

Şair deyir ki;

Daşın təzahür etməsi qanun,

Nəfəsi gələndə meşələr əsir.....

Sübəsiz ki, Cəfər Cabbarlinin "Ölkəm", Səməd Vurğunun "Azərbaycan" şeirlərinin baş qəhrəmanına - Azərbaycana öz məhəbbətini həsr edən bir çox şairlər olub və olacaqdır. Və tənə aid şeir yazmaq şair vətənpərvərliyinin ən ali formalılarından biridir.

1970-ci ildə Məmməd Araz "Azərbaycan - dünyam mənim" şeirində yeni poetik yol axtarıb tapmaqla yenidən Azərbaycanı Azərbaycan səviyyəsinə yüksəldə bildi.

Azərbaycan qayalarda bitən bir çiçək,

Azərbaycan - çiçəklərin içində qaya.

deməkələ şair vətənin tərənnümü üçün yeni poetik formalar və məzmun kəşf etdi...

Azərbaycan mayası nur, qayəsi nur ki....

Hər daşında alov dilli ox ola bilər.

"Azərbaycan!" deyiləndə ayağa dur ki,

Füzulinin ürəyinə toxuna bilər.

Vətənin mayası da, qayəsi də nur adlandırılın bu misrala oxucuda Vətənə məhəbbət hissini daha da gücləndirir.

Şair yazır:

Vətən mənə oğul desə nə dərdim,

Mamır olub qayasında bitərdim.

müraciətinə cavab olaraq demək olar ki, şair vətən qarşısında böyük xidmətlərinə görə vətən sənə "oğul" deyir və sənə onun qayasında mamır olub bitmək üçün tam haqq verir.

Məmməd Arazın "Professor Güle məktub" şeiri özünün icatçı-siyasi və vətəndaşlıq pafosu ilə fərqlənir. Xəzər dənizinin ekoloji problemlər üzərində, ekoloji tarazlığının pozulması şairi ciddi narahat etmiş və təbiətin acınacaqlı taleyi və vətəndaş harayı ilə əks-səda vermişdir.

Həm özümüzüküllərin, həm də digər qonşu ölkələrin dənizini amansızcasına istismar cəhdləri şairi qəzəbləndirmiş və o bu sahədə məsul olan hökumət dairələrini, o cümlədən eləcə minə qəlbən inandığı coğrafiyaşunas alım professor Güle həmin məsələyə vətəndaş mövqeyində yanaşmağa çağırıbımızdır.

Biganəliyi böyük faciə hesab edən şair bildirir ki, Xəzərin təkində bəlkə də əzəli və əbədi olan neft yataqlarını qoruyub saxlamaq əsas şərtidir. Bu sərvəti sorub tükətmək gələcək nəslə çətin problem qarşısında qoya bilər. Xalqın sərvətini gələcək üçün ehtiyatda saxlamaq əsl uzaqgörlənlək olardı. Xəzərdə olan balıq sərvətinə qayğı-məhəbbətlə yanaşmaq və təndaşlıq borcudur. Şeir, demək olar ki, başdan-başa mübariğə və ironiyalarla yığınlaşmışdır.

Məmməd Arazın şeirlərini oxuduqca belə qənaətə gəlinir ki, təbiətdə mövcud olan bütün nə varsa hamısı insanların rifahi üçündür. Onun fikrincə təbiətdə hər şey canlıdır. Hər şey yaşayır, inkişaf edir. Bu mənada təbiət həmişə gözəldir, cavandır, təzədir. Gənc olduğu qədər də uludur. Onun şeirlərində elə məqama rast gəlinir ki, oxucu özünü bir anlığa şəhərin yerinə qoyur, oxuduqca fərəhələnir və Azərbaycanın cansız bir daşını da sevməyə can atır. Məmməd Arazın "İnsan qayalar" adlı şeirini telaşsız oxumaq olmur. O yazar:

Bir qayaya söykənmışəm, deyirəm kaş

Bax beləcə daşa dönəm yavaş-yavaş.

Taleyimi qayaların taleyinə bağlayam mən

Bircə insan düşüncəmi saxlayam mən.

Şair bu cansız qayalara o qədər poetik dillə xalqımızın əlidliklərini, onların qəhrəmanlıqlarını qələmə alır ki, həmin fikirlərin fəlsəfi ümumiləşməsi bütün vətəndaşlara böyük rul verir.

Şairin əsərindəki təbiyənin gücünü, sözün hikmətini səkitcə oxumaq olmur. Onun qəlbindəki belə arzu və diləkəndi bütün gənclərimiz üçün örnek olmuşdur.

Təbiətdəki bütün hadisələrə çox həssaslıqla yanaşan şairin hər bir şeiri oxucularda kiçik bir prosesə də qayğı ilə yanaşmayı, onun yaratdığı ekoloji problemlər yanaşı, baş verən yeni təzaddları oxuculara elə müdrikcəsinə aşılayır ki onun bu istedadına, bu fəlsəfi fikirlərinə sadəcə həsəd aparmamaq olmur.

Yekun nəticə kimi onu deyə bilərik ki, Ana Təbiətin qorunmasında istedadla yazılmış poeziya nümunələrinin böyük rolü vardır.